

Чи руйнував Київ і «переносив столицю» Русі Андрій Боголюбський?

Взяття Києва 1169 р. віддавна стало поворотним пунктом у російській схемі історії. Історики XIX ст. вважали, що саме після цього «давня столиця» була остаточно принижена і новий центр Русі перемістився до міста Володимир Суздальської землі. Далі в XIV ст. столиця «переїхала» до Москви, а у XVIII ст. – до Петербурга. Постать Боголюбського і його діяння виконували ключову роль у цьому потужному історичному міфі про «перенесення столиці» і «перетікання державності» від княжого Києва до Московії.

Цей міф фатально вплинув на український історичний наратив, спричинивши появу свого віддзеркалення. В «українській версії» міфу залишився весь фактичний кістяк, змінилася тільки оцінка «подій» з позитивної на негативну. У публіцистиці та наукових працях розтиражовано образ Андрія як першого князя-московита, деспота, який штурмом здобув Київ, вщент зруйнував його і переніс столицю до Володимира-Суздальського. Подія 1169 р. нерідко постає як перша війна москвитів проти українців. Нині, через аналогію з сучасним російським вторгненням, міф про похід на Київ отримав нове дихання. Аналогія, втім, некоректна.

Суздальський князь особисто не брав участі в поході коаліції князів на Київ. Його представляв син Мстислав. У часи, коли князь був усе ще більше військовим вождем, аніж главою держави, це був промовистий знак. Андрій не був єдиним організатором і натхненником походу. Проти тодішнього київського князя Мстислава Ізяславича рушили війська не стільки Андрія, скільки інших князів. Під містом зібралися сили більшості нащадків Володимира Мономаха, провідного княжого клану Русі того часу. Представником його старшої гілки був і сам Мстислав Ізяславич. Цікаво, що проти коаліції на стороні київського князя виступав молодший брат Андрія Боголюбського Михайло – син Юрія Довгорукого від другої дружини. Загалом тут зібралися контингенти зі Смоленської, Чернігівської, Суздальської, Переяславської, Муромо-Рязанської, Полоцької і навіть, власне, Київської земель, а також загони тюркських союзників: торків і половців.

Численні родичі не хотіли зміцнення Мстислава. Він спирався на Волинь, а також через свого сина Романа тримав контроль над Новгородом. Невдоволені Мстиславом були передовсім Ростиславичі – його двоюрідні брати, діти його попередника на київському столі Ростислава Мстиславича. Вони тримали Вишгород, Овруч і Смоленськ та претендували на Київ. Як прямо стверджує Київський літопис XII ст., саме Ростиславичі були ініціаторами створення коаліції. До неї долучився Андрій Боголюбський. Він не бажав визнавати Мстислава «старійшиною» серед князів, адже був його двоюрідним дядьком. Водночас сам він не мав амбіцій до київського столу, оскільки ще 1155 р. «офіційно» порвав із *Руською землею* та зосередився на розбудові Суздальської землі. Ростиславичі, зрештою, свого досягли. Один із них, Рюрик, через двадцять п'ять років таки став київським князем і утримував місто близько п'ятнадцяти літ з перервами.

Крім нащадків Мономаха, «київські амбіції» мали чернігівські князі, і цього разу не утрималися від участі в поході на «старійший город». Периферійні й маргіналізовані полоцькі й рязанські князі не мали власних претензій на Київ, але приєдналися «зі спортивного інтересу», розраховуючи на воєнні трофеї.

Склад цієї коаліції був ситуативним. Більшість її учасників ще 1168 р. під началом Мстислава Ізяславича ходили у степ проти половців. Тепер же їх тимчасово об'єднала неприязнь до Мстислава. Одряду по завершенні облоги Києва союз розпався, а отже, не відбивав глибинних структур, зокрема етнічних.

Київ було обложено, але не взято штурмом, адже це й не було потрібно. Мстислав Ізяславич зважив на переважання сил противників і залишив місто. Він мав намір зберегти дружину і повернутися з новими силами, що й зробив за рік. Всупереч поширеному в Україні міфу, Київ не був зруйнований. Після втечі Мстислава коаліційне військо зайшло до міста і влаштувало дводенний грабунок городян, який супроводжувався пожежами (зокрема, церков і монастирів). Яскрава розповідь про розграбування Києва 1169 р. походить з Київського літопису. Це є місцеве, а отже, зацікавлене джерело, від якого очікується гіперболізація трагедії власного міста. Хроніст вжив стандартних літературних формул, що піднімали емоційний градус опису дводенних безчинств. Цікаво, що в незалежному і сторонньому джерелі, Новгородському Першому літописі, взяття Києва коаліцією князів описано значно спокійніше: «Ходили Ростиславичі з Андрійовичем і зі смолянами, і з полочанами, і з муромцями, і з рязанцями на Мстислава до Києва. Він же не бився з ними, але залишив по своїй волі Київ».

Це справді був перший випадок погрому Києва з боку військ руських князів. Але взяття Києва 1169 р. не призвело до занепаду міста. Археологічно жодної катастрофи не простежується, на відміну від здобуття і руйнування Києва монголами 1240 р. Місто не втратило політичного значення і продовжило надалі розвиватися.

Немає жодних свідчень «перенесення столиці» до Володимира-Суздальського та політичного «приниження» Києва. Місто залишалось старшим престолом Русі, посідати який князі прагнули ще буквально напередодні монгольського вторгнення. Давньоруські твори, і зокрема Київський літопис, не побачили в події 1169 р. історичного рубежу (таке значення почнуть надавати їй новгородські та московські тексти з XV ст.). У Києві вчергове змінився правитель. Замість Мстислава Ізяславича престол посів його двоюрідний дядько Гліб Юрійович, брат Андрія Боголюбського, перед тим – переяславський князь. Його батько Юрій Довгорукий і дід Володимир Мономах сиділи на київському столі, тож права Гліба були безсумнівні.

Традиційне твердження російської історіографії про «дистанційне керування» Києвом є наслідком некритичного прочитання літописних текстів без урахування літературних прийомів і лояльностей їхніх авторів. Андрій Боголюбський просто технічно не мав би змоги контролювати далеку *Руську землю*.

За джерелами ми бачимо не «перенесення столиці / історії», а якраз протилежне – сепарацію від Києва і спробу побудови окремої держави включно зі створенням осібної митрополії. Ці плани Андрія, однак, зазнали невдачі, а самого князя вбили власні слуги. Новий, цього разу вдалий, старт суздальської історії пов'язано з молодшим братом Андрія – Всеволодом Велике Гніздо.

Всупереч лнійній версії «звичайного» російського історичного наративу, київська і суздальська історії у XII–XIII ст. йшли паралельними курсами, не «перетікаючи» одна в іншу. Ба більше, прямої безперервної спадковості не простежується навіть між Суздальським князівством домонгольської доби і Московським князівством, яке виникає в умовах золотоординського панування і посилюється на противагу старим центрам (Ростову, Суздалю, Володимирі).

Бібліографія

Арістов В. Київ проти Москви: міт про першу зустріч // Локальна історія. № 3–4 (41–42). 2022. С. 28–33.

Літопис Руський / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця. Київ, 1989.

Толочко П. П. О “переносе” столиці Руси из Киева во Владимир // Толочко П. П. Київ і Русь. Вибрані твори 1998–2008 рр. Київ, 2008. С. 184–193.

Franklin S., Shepard J. The Emergence of Rus. 750–1200. London – New York, 1996.

Вадим АРІСТОВ